

Türk Kültüründe Ad Verme Geleneği: Şecere-i Terakime Örneği

Naming Tradition In Turkish Culture: The Example Of Şecere-i Terakime

Mehmet TOPAY*
Hidayet ERGÜN**

Öz

Tarihi dönem ve süreç içerisinde toplumlar farklı din daireleri içerisinde bir kültür geliştirmiştir. Farklı pratik ve uygulamalar geliştirilmiş gelenek ve görenekler çeşitlenmiştir. Her millet kendine has özellikleriyle kendi kültür dairelerini oluşturmuştur. Türkler kadim gelenekleri ve geçmişten gelen kültür birikimleri ile geniş bir kültür hazinesine sahiptir. Bu kültür birikiminde etkili olan unsurlardan biri de Türklerin farklı din ve inanışlara dâhil olmaları gelmektedir. Bu farklı din ve inanışların Türklerin tarihi birikimleri ile birlikte onların kültür coğrafyalarının çeşitlenmesine etki etmiştir. Göçebeliğin yaygın olduğu Türk toplulukları sözlü kültürü nesilden nesile aktarmışlardır. Bu sözlü gelenek ürünleri Türklerin kültürlerini, geleneklerini, göreneklerini gözler önüne sermektedir. Mitler, destanlar, efsaneler, atasözleri vb. anlatı geleneği içerisinde Türk toplumunun dünya görüşü, değerleri, mücadeleleri milleti millet yapan unsurları yer almaktadır. Özellikle mit, destan, efsane gibi anlatılar bizlere Türk toplumunun tarihi süreçteki durumunu göstermektedir.

Farklı uygulama ve pratikleri içinde barındıran bir anlatı türü olan Oğuznamecilik geleneği önemli bir yer tutmaktadır. Milletler her zaman geçmişlerini, kökenlerini, ne-

* Öğr. Gör. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Rektörlük, DİLMER, mtopay@aybu.edu.tr ORCID ID: 0000-0003-4191-7838.

** Öğr. Gör. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Rektörlük, DİLMER, h.ergun@aybu.edu.tr ORCID ID: 0000-0003-3808-0846.

reden geldiklerini merak etmişlerdir. Kendini, soyunu kadim bir medeniyete dayandırmak toplumlar için önemlidir. Bu noktada bu Oğuznamecilik geleneği milletlerin bu duygularına aracılık etmektedir. Bu geleneğinde yine önemli kaynakları arasında bulunan Secere-i Terakime Türk kültür tarihi açısından önemli bir eserdir. Secere-i Terakime kültürün ve geleneğin devamlılığı ile birlikte bizlere Türk kültüründe yer alan önemli uygulamalardan biri olan ad ve ad alma geleneğinin de kurallarını aktarmaktadır.

Ad ve ad verme geleneği toplumların kültürlerini yansıtır geçmiş ile gelecek arasındaki bağı devamını sağlamaktadır. Ad bireyin içinde yaşadığı kültürü, o toplumun geçirdiği süreçleri vb. pek çok unsuru anlatmaktadır. Bu gelenek sadece bir ad alma uygulaması değil aynı zamanda bireyin, kendini ispat edip topluma kendini kabul ettirmesi, saygı görmesi, kendini gerçekleştirme aşamasıdır. Secere-i Terakime de sadece kişi adları üzerinden bir ad verme olmayıp aynı zamanda milletlerin boyları, boy adları ve bu adların veriliş usulleri bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ad Verme, Şecere-i Terakime, Şecerecilik.

Abstract

Throughout history, societies have developed distinct cultures within various religious spheres. Diverse practices and customs emerged, leading to the formation of varied traditions. Each nation shaped its own cultural sphere with its unique characteristics. The Turks, with their ancient traditions and rich cultural heritage inherited from the past, possess an extensive cultural treasury. One of the factors influencing this cultural accumulation is the Turks' integration into various religions and belief systems. These diverse religious and spiritual affiliations, combined with their historical experiences, contributed to the richness and diversity of their cultural geography. In predominantly nomadic Turkic communities, oral culture was transmitted across generations. These products of oral tradition reflect the customs, traditions, and overall culture of the Turkish people. Within narrative genres such as myths, epics, legends, and proverbs, one can find the worldview, values, struggles, and identity-forming elements of the Turkish nation. Especially myths, epics, and legends offer valuable insights into the historical development and circumstances of Turkish society.

The tradition of Oğuznamecilik, a narrative genre that encompasses various practices and forms, holds a significant place. Nations have always been curious about their past, origins, and where they came from. For societies, it is important to trace their identity and lineage back to an ancient civilization. In this context, the Oğuznamecilik tradition serves as a medium through which such sentiments are expressed. Among the major sources of this tradition is Shajara-i Tarākima (Secere-i Terakime), a work of great importance in the history of Turkish culture. In addition to preserving culture and tradition, Shajara-i Tarākima also conveys the principles of the name-giving tradition—an important practice within Turkish culture.

The tradition of name-giving reflects the culture of a society and ensures the continuity of the connection between the past and the future. A name conveys many aspects of the individual's culture, the historical experiences of the community, and more. This tradition is not merely about assigning a name; it also represents a phase in which the individual proves themselves, gains recognition in society, earns respect, and fulfills a sense of self-realization. In *Shajara-i Tarākima*, name-giving is not limited to personal names; it also includes the names of tribes, tribal branches, and the methods by which these names were assigned.

Keywords: Naming Tradition, Şecere-i Terakime, Genealogy.

Giriş

Tarih boyunca dünya üzerindeki birçok toplumda olduğu gibi, Türk topluluklarında da soy ve bu soydan gelen kişilerin geçmişteki yeri büyük önem taşımıştır. Bu nedenle, soyağacı bilgisi hem yazılı hem de sözlü yollarla korunmaya çalışılmıştır. Kişinin kendi soyunu bilmesi, aynı zamanda tarihteki konumunun farkında olması ve bunu sürdürmesi anlamına gelir (Yıldırım ve Topay 2022: 38). Türkler tarihi süreç içerisinde farklı coğrafya ve kültürlerle ulaşmış göçebe yaşayan bir topluluktur. Kona-göçerliğin getirmiş olduğu bazı değişim ve uygulanan yöntemler bulunmaktadır. Bu yöntemlerden birisi de farklı kültürleri etkilemek ve gidilen bölgedeki kültürlerden etkilenmektir (Yıldırım, 2015: 1264). Gidilen her yere kendi kültüründen izler de götüren toplumlar o bölgenin kültürünün değişmesi ve gelişmesinde etkili olmuştur. Doğum evlenme gelenekleri (Yeşil, 2014) gibi bu etkilerin başında da o bölgeye taşınan adlar gelmektedir. Bu gerek yer adı bağlamında gerekse kişi gerekse de boy adı bağlamında değerlendirilebilir. Türkler atlarının ayaklarının uzandığı her yere kendilerinden izler de taşımıştır (Yeşil ve Ergün, 2021: 432). Bu izleri ve etkileri de yine sözlü kültür ürünleri olan eserlerde görmekteyiz. Geniş bir coğrafyaya yayılması ve köklü bir geçmişinin olması sözlü ürünler ile birlikte yazılı ürünlerin de ortaya çıkmasını sağlamıştır. Mitler, efsaneler, destanlar vb. ürünler Türk düşünce yapısının izlerini taşımaktadır. Bu ürünlerden olan secerele de taşıdıkları izler ve aktardıkları bilgiler bağlamında önemli bir tür olarak karşımıza çıkmaktadır. Aktardıkları bilgiler bakımından birer tarihi kaynak özelliği barındırmaktadır.

Şecere ve şecerecilik geleneği Türk kültüründe önemli bir yer tutmaktadır. Türkler tarih boyunca soylarını, geçmişlerini geldikleri kökeni sözlü gelenekte saklamış yazının hayatlarına girmesiyle birlikte de yazılı eserlerde muhafaza etmişlerdir. Toplumlar sadece geçmişi geleceğe aktarma duygusu ile hareket etmemiş aynı zamanda bir topluluğa bir gruba ait olma duygusuyla hareket ederek soylarını araştırıp kayıt altına alarak aidiyet duygusunu oluşturmak istemişlerdir. Secerele kimliklerin oluşmasında, milli bilincin ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. Milletler kökenlerini araştırma, kendi kökenlerini kavim topluluklara bağlama düşüncesiyle secerelelerini koruyup gelecek nesillere ulaştırma çabasında olmuşlardır. Bu duygu ile hareket eden milletler secere geleneğini ortaya çıkarmışlar ve geleneğin devamının oluşmasına olanak tanımışlardır. Şecere-i Terakime de bu geleneğin önemli yazılı kaynaklarından biridir.

Şecere-i Terakime Oğuz boylarının oluşumu, coğrafyası, kültürü vb. uygulamaları saklamış ve günümüze ulaştırmıştır. Bu sadece bir Oğuzname değil aynı zamanda Türk milletinin ad ve ad verme geleneğinin müstesna bir örneğini temsil etmektedir.

Ebulgazi Bahadır Han Cengiz soyundan gelmektedir. Ebulgazi Bahadır Han hem tarih yapan hem de tarih yazan (Ergin, 1974: 9) bir kişi olarak ifade etmektedir. Ebulgazi Bahadır Han Türk kültüründe şecerecilik geleneğinin önemli kaynaklarından olan Şecere-i Terakime ve Şecere-i Türk'ü kaleme almış ve Oğuz boylarının geçmişini aktarmıştır. Şecere-i Terakime'yi 1660 yılında Şecere-i Türk'i'yi ise tamamlayamadan ölmüştür. Yarım kalan eser oğlu tarafından tamamlanmıştır. Şecere-i Terakime Ebulgazi Bahadır Han'ın ilk eseri olup Oğuznamenin Türkmencesidir daha doğrusu Çağatay Türkçesi ile yazılmıştır. Ebulgazi Bahadır Han eserinde kullandığı dilin sade olduğunu ve Türkçeden başka bir dili kullanmadığını ifade etmiş, yazdığı eserde Arapça ve Farsçayı kullanmadığını belirtmiştir. Ancak yapılan incelemelerde Arapça ve Farsçanın etkisi açıkça görülmektedir. Ebulgazi Bahadır Han eserinin oluşumunda Reşideddin'in Camiü't Tevarih'in katkısından söz etmekle beraber Türkmen boyları arasından topladığı canlı anlatımları da içerdiğini belirtilmektedir. Bunun yanı sıra Dede Korkut'un Türkmen rivayetlerinin bazılarına da eserde yer almaktadır (Ergin, 1974: 13).

Ebulgazi Bahadır Han Şecere-i Terakime'nin başında eseri yazma nedenini açıklamaktadır. Türkmen beyleri Bahadır Han'ın yanına gelip birçok Oğuzname olduğunu ve bu Oğuznamelerin hiçbirine uymadığını belirtip ondan yeni bir Oğuzname yazmasını isterler (Ergin, 1974:18). Ebulgazi Bahadır Han Şecere-i Terakime'de Hz. Âdem'den başlayıp Oğuz'un dünyaya gelişi, ad alması, kahramanlıklarına kadar anlatmıştır. Eserin devamında ise Oğuz kağanın neslini ve onun soyundan gelenleri sırasıyla tek tek anlatmıştır. Yine eserde Oğuz'un torunları ve onlara ait tamgaları ve anlamlarını da açıklayarak vermiştir. Ayrıca Uygur, Kanklı, Kıpçak vb. Türk boyları hakkında da bilgiler vermiştir (Ergin, 1974: 13).

Ad verme, ad koyma kültür pratiği içinde kökü eskiye dayanan kadim bir gelenektir. İnsanoğlu yeryüzünde karşılaştığı her varlığı tanıma ve ayırma gitme ihtiyacından hareketle adlandırma ihtiyacı duymuştur (Ergün, 2021: 786). Dünyadaki her varlık, benzerlerinden ayrılmak ve tanımlanmak amacıyla kendine özgü bir adla anılır. Bu adlar, insanların varlıkları tanıyıp sınıflandırmasına ve somutlaştırmasına yardımcı olur. İlk insanlar da çevrelerini anlamlandırmaya çalışırken, bu adlandırma ve sınıflandırma sayesinde yabancı nesneleri ayırt edebilmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında, adlar başlangıçta bir tür işaret ya da sembol işlevi görmüştür. Zamanla adlandırma, insan yaşamını kolaylaştıran vazgeçilmez bir araç haline gelmiştir. Çünkü isimlendirilemeyen, dolayısıyla anlamlandırılmayan her şey, düzen yerine karmaşaya sebep olmaktadır. (Yeşildal: 2018: 49). İnsanlar içinde yaşadıkları kültürden etkilenmekte ve bir gruba ait olma duygusuyla hareket etmektedir. Bireyleri bir arada tutan aynı duyguyu yaşatan en önemli unsur şüphesiz ortak kültürü paylaşma düşüncesidir. Bir kültür etrafından toplanma insanları bireysellikten ayırıp bir topluluğa ait hissetme düşüncesiyle hareket etmeye yöneltmektedir. Bu kültür pratiklerinden birisi de ad ve ad verme eylemidir. Ad, terimi için Türkçe sözlüğün ad maddesinde bir kimseyi anlatmaya, tanımlamaya, açıklamaya, bildirmeye yarayan söz, isim açıklaması yapılmaktadır (Türkçe Sözlük, 2011: 23).

Sedat Veyis Örnek Budunbilim Terimleri Sözlüğünde ad maddesine değinmiş ve adların büyüsel gücünün olduğunu ifade etmiştir (Örnek, 1974: 11). İnsanlar adların taşıdıkları özelliklere göre gizli birer güç barındırmaktadır. Ad Bilim sadece kişi ve yer adları üzerinde değil insanoğlunun gözünün gördüğü adı olan her şeyin incelemesini yapan bir bilim dalıdır. Kişi, yer, uzay, bitki, hayvan, kent, yıldız vb. gibi birçok alanları bünyesinde ayırmakta ve farklı kategorilere göre inceleyip değerlendirmektedir (Şahin, 2016: 29). Bu değerlendirme ve incelemeler bütün nesneleri kendi gruplarına ve özelliklerine göre incelemektedir.

Belli bir kültür çerçevesinde hareket eden toplumlarda ortak kültüre ait adlara rastlamak ve bu ad verme ritüeli de ortak unsurlar barındırmaktadır. Her toplumun ad verme gelenekleri bulunur. Bu gelenekler bazen birbirine benzer (Uca, 2004: 145) bazen de farklılıklar gösterebilir. İslamiyet öncesi Türk toplumlarında ad verme geleneği önemli ve yaygın bir gelenek olarak karşımıza çıkmaktadır. Göçebe bir toplum olan Türklerde ad verilirken genellikle gücü simgeleyen güçlü, yırtıcı hayvan isimleri tercih edilmiştir (Kıbar, 2005: 21). Bireyin ad alması için bir kahramanlık gösterip faydalı iş yapması ve adını alması ile ilgili örnekleri “Dede Korkut Hikâyesinde” görülmektedir. Savaşta, avda ya da toyda kahramanımız hünerini ortaya koyup ak saçlı, aksakallı, bilge kişiden adını almaktadır. Türklerin İslamiyet’i kabul etmesiyle birlikte de ad ve ad verme geleneği devam etmiş ancak yeni kabul edilen dinin etkisiyle dini bir karaktere bürünmüştür. Kişi adlarının dışında boy, millet, yer, mekân adları da belirli bir sistem içinde verilmektedir. İnsanları toplumları ait oldukları grupları kendilerine has özelliklerden tanımak ve ayırt etmek için de adlandırmalar yapılmaktadır.

Şecere-i Terakime Kişi ve Boy Adlarının Verilişi

Şecere-i Terakime şecere geleneğinin önemli bir kaynağı olmasının yanında Türk kültürüne ait izleri barındıran folklorik bir eserdir. İçinde Türk boylarına ait kültürel öğeler, ad verme geleneği, boy adları, boy adının alınış şekli ve usülleri, boylara ait tamlar vb. unsurlar açısından önemli bir yazılı kaynaktır. Eserde kişi adları ile birlikte boy adları ve bu adların verilış pratiği aktarılmaktadır.

Ad verme geleneği ilk insanın yaratılışından yani Hz. Âdem’den itibaren olan bir uygulamadır. Kuran-ı Kerim’de Hz. Âdem’in yaratılışı ve ad verilmesi anlatılmaktadır (Doğru, 2020: VI). Ebulgazi de Şecere-i Terakime de giriş bölümünde Hz. Âdem’in yaratılışı ve ad alması üzerine açıklamalarda bulunmaktadır. Âdem adının Arapça olduğunu ve Arapların deriye âdem dediklerini ifade etmektedir. Her türlü nesnenin dışına onu kaplayan şeye adem demişlerdir (Ergin, 1974: 20) şeklinde ilk ad verilış şeklini ve açıklamasını yapmıştır.

Uygur adı Üzerine

Uygurların adı ve menşei ile ilgili Çin kaynaklarında bilgiler yer almaktadır. Çin kaynaklarına göre Uygurlar Xiong-nu’dan gelmektedirler. Bir boy olmanın yanı sıra büyük ve geniş bir kültür coğrafyası oluşturmuşlardır (Çandarlıoğlu 2004: 48). Uygurların adı aynı zamanda 627 yılında vergilerin artırılması sonucu isyan eden boylar

arasında da geçmektedir. Taşağıl Çin kaynaklarında Uygur adının şahin gibi dolaşan, hücum eden anlamına geldiğini belirtmiştir (Taşağıl, 2025: 2) Şecere-i Terakime’de Kara Han’ın yanından ayrılıp Oguz Han’ın yanında yer alan beylere Uygur adının verildiği ifade edilmiştir. Uygur adıyla ilgili olarak da Uygur adı Türk dilidir, manasının da yapıştır olduğunu ifade eder. Uymak, yapışmak, eteğine sığınmak-yapışmak olduğunu, Kara Han’dan kaçanların kendi eteğine yapıştığını bu sebepten onlara Uygur adını verdiğini ifade eder (Ergin, 1974: 29). Sütün yoğurt olması için Anadolu’da “süt uyutmak” ifadesi yaygın olarak kullanılan bir terimdir.

Kanglı Adı Üzerine

Çin kaynakları “Kanglı” boyunun tarihini çok eski devirlere kadar götürmektedir. Toplum için önem arz eden milletlerin tarihleri her zaman kadim bir geçmişe dayanmaktadır. Kanglıların arabanın icadını gerçekleştirmeleri onları önemli boy konumuna getirmiş ve bu sebepten dolayı da onların köken ve kültürel olarak eski bir boy olarak değerlendirmeye sevk etmektedir (Taşağıl, 2020: 52). Ebul Gazi Şecere-i Terakime’de Oğuz Han’ın Tatar’ın üzerine akın yapıp onu yendiği bahsini aktarırken bu bölümde “Kanglı” boyu ve bu boyun ad alması bahsine değinmektedir. Oğuz Han Tatarı yenip kovduktan sonra kalan ganimetlerin taşınması için hayvanların yetersiz kaldığını ifade eder. Orada bulunan akıllı insanların araba yapıp eşyaları taşıdığını ve bunu gören diğerlerinin de böyle yaptığını söyler. Arabanın hareket ederken “Kank” şeklinde ses çıkarmasından dolayı yeni yapılan bu icada Kanklı onu yapan kişilere de Kanglı adının verildiğini aktarmaktadır (Ergin, 1974: 30). Taşağıl, Kanglı adının yüksek arababa “Kağrı” anlamına karşılık gelebileceğini (Taşağıl, 2020: 52) ifade etmekle birlikte yapılan arabanın tekerleklerinin diğer yapılardan büyük olmasının “Kanglı” boyuna has bir özellik olduğunu ifade etmektedir. Kişiler isim alırken bir kahramanlık yapması, kabiliyetine yeteneğine göre isim aldıkları bilinen bir uygulamadır. Şecere-i Terakime’de de bu uygulama örneğini boy adının verilisi durumunda görmekteyiz. Burada isim verme görevi Oğuz Han’a aittir. Han kendisi ve halkı için faydalı işler yapan kişiyi ona ad vererek ödüllendirmiştir.

Kıpçak Adı Üzerine

Doğan çocuklara ad verilirken farklı uygulamalar ve pratikler uygulanmaktadır. Bu uygulamalardan bazıları çocuğun doğduğu gün, ailedeki yaşlı kişilerin adları, bitki adları, hayvan adları vb. uygulamalar görülmektedir (Kibar, 2005: 103-104). Ad koyulurken coğrafi durum ve fiziki çevre etkin bir şekilde kullanılmıştır (Güleç Düzgün ve Polat, 2019: 198). Buna benzer uygulamayı da yine Şecere-i Terakime’de görebilmekteyiz. Ebul Gazi Kıpçak adının verilisini eserinde dile getirmiştir. Beyler O vakit savaşa ailelerini de yanlarında götürebilmekteydiler Oğuz Han için savaşan bu beylerden biri savaşta ölür ve karısı da hamiledir. Kadın sığınacak bir yer olmadığı için ağaç kovuğunda doğurur. Bunu işiten Oğuz Han çocuğa Kıpçak adını koyar ve himayesine alır. “Kıpçak adı içi boş kuru ağaç anlamına gelmektedir”. şeklinde adın verilisini ve anlamını izah eder.

Karluk Adı Üzerine

Ad verme pratiklerinden birisi de mevsimsel olaylardır. Hazan, güz gibi isimler kişi adları olarak karşımıza çıkmaktadır (Kibar, 2005: 116). Şecere-i Terakime’de Oğuz Han Gur Vilayeti ele geçirmek için yola çıkar kış mevsiminde çetin bir yerden geçerek emreder ki kimse arkada kalmasın herkes peşimden gelsin diye buyruk salar ancak bir grup asker zorlu hava şartlarından dolayı geride kalır. Bahar geldiğinde askerlerini kontrol eder ve bir gurup askerin olmadığını görür. Bu askerler daha sonra çıkıp gelirler. Oğuz Han’a karlar altında kalıp bir mağaraya sığındıklarını ve bahar gelip karlar eridikten sonra mağaradan çıkıp hizmetine geldiklerini anlatırlar. Bu olaydan sonra Han onlara Karluk (Karluk) adını verir ve orada yaşayanlar bu boyun halkındandır. Karluk adının kar yığını demek olduğunu ileri süren araştırmacılar da bulunmaktadır (Salman, 2001: 509).

Kalaç (Halaç) Adı Üzerine

Oğuz Han’ın isim verdiği boylardan birisi de Kalaç (Halaç) boyudur. Halaç adına tarihi vesikalarda 669 yılında rastlanıldığı ifade edilmektedir (Bayburtluoğlu, 2019: 24). Oğuz Han’a ait Farsça ve Uygurca olarak yazılmış metinlerde Halaçların ad alması iki farklı anlatım olarak karşımıza çıkmaktadır. Uygurca yazılmış olan Oğuzname’de Oğuz Han’ın bir sefer sırasında karşısına bir ev çıkar evin anahtarı yoktur ve askerler arasında becerikli bir kişi vardır. Han ona burada kalıp kapısını açmasını buyurur. Böylelikle Kal-aç adı ortaya çıktı. Farsça yazılmış olan Oğuzname’de ve Ebul Gazi’nin eserinde benzer anlatımlar bulunmaktadır. Buradaki anlatılara göre de Han sefere çıkar askerlerinin bir kısmını arkada bırakır geriden gelenlere yol göstermelerini ve onları toplayarak gelmelerini buyurur. Askerlerden biri geriden gelmektedir. Onu Han’ın huzuruna çıkarırlar. Han askere neden geriden geldiğini sorar. Asker de karısının olduğunu ve doğum yaptığını doğumdan sonra açlık çektiklerini karısının sütünün gelmediğini onu beslemek için sülün yakaladığını ve karısına yedirip sütünün gelmesini sağladığını bu sebepten geride kaldığını Han’a anlatır. Han bu duruma çok kızar. O zamanlar töre odur ki kimse ordudan ayrı gelemes. Bunun üzere Han ona Kal-aç adını koyar (Togan,1982: 45-46). Sosyal bir olgunun devamında bir beye, boya ad verilmesi Şecere-i Terakime de ortak unsur olarak görülmektedir.

Türkmen (Türk) Adı Üzerine

Türkmen adı ile ilgili farklı görüşler olmakla beraber ortak görüş Müslüman olan Oğuzlara verilen isim olarak açıklanmaktadır. Şecere-i Terakime’de de buna benzer bir açıklama yer almaktadır.

“Maveraünnehr’e inen Türkmenlere Tacik’ler önceden Türk derlerdi. Beş, altı nesil geçtikten sonra yere suya çekti, sonra çeneleri kısık ve gözleri büyük ve yüzleri küçük ve burunları büyük olmağa başladı. Türkmen yurduna gelip oturan kavimlerden esir ve tacir Maveraünnehr’e gelmeğe başladı. Onları gördüler ve Tacik’ler Türk dediler. Önceki Türklere Türk manend deyip ad koydular. Onun manası Türk’e benzer demektir. Kara halk (avam tabakası) Türk manend diye söyleyemedi ve Türkmen dediler.”

Türkmen adının bahsinin geçtiği bölüm değerlendirildiğinde benzerlikler boy-ların ve kişilerin ad almasına göre şekillenebilmektedir. Topluluklar bir şeklin ben-zerliğinden, onlar üzerinde oluşturduğu izlenimden hareketle isimlendirme yoluna gidebilmektedir. Bu ve buna benzer uygulamalar oldukça yaygın olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Tuman Adı Üzerine

Tuman adı ve Tuman adının verililişiyle ilgili olarak Şecere-i Terakime’de Korkut Atayı ad verici olarak görmekteyiz. Bireyin doğumu sırasında olan olaylar, önemli günler ve zamanlar ad koymada kullanılan bir etkidir. Bireyin doğumunun gerçekleş-tiği iklimsel olayların verililişi de bu etkilerden biridir. Şecere-i Terakime’de Tuman’ın doğumunun olduğu zaman ortamın dumanlı oluşundan dolayı bu ad koyulmuştur. Oğuzlar Korkut Ata’ya çocuğa isim koy dediklerinde Korkut çocuğun adı Tuman ol-sun demiş ama beyler bu adı beğenmemişler o zaman da Korkut bu ad bu çocuğa gü-zeldir. Hanımız öldüğünde boyumuzun üzerine kara bulutlar çöktü ortalık dumanlı oldu bu çocuk Duman’da doğdu. Düşünüyorum ki dumanlı havanın sonunda güneş açacak aydınlık olacaktır. Duman çok kalmaz dağılır ve aydınlık gelir bu çocukta ay-dınlık olacak diye bu adı koydum diye Oğuz beylerine açıklar. Beyler bu açıklamayı severler ve Korkut’a teşekkür ederler (Ergin, 1974: 60). “Karluk” adının verilmesindeki doğa olayının başka bir çeşidini de “Tuman” adının verililişinde görmekteyiz. Türkler doğadan ayrılmaz bir bütün ve doğa ile iç içe yaşayan bir topluluktur. Doğada olan nesnelerin, olayların ad verme pratiğinde görülmesi yaygın bir gelenek olarak karşı-mıza çıkabilmektedir.

Kanlı Yavlı Adı Üzerine

Bazı durum ve olaylar sonucunda meydana gelen kötü durum adın değişmesine kötü anlam kazanmasına sebep olabilmektedir. Bunun örneklerinden birini de yine Şecere-i Terakime de görmekteyiz Yavlı ismi anlatının devamında yaşanan kanlı bir olay sonucu “Kanlı Yavlı” şekline dönüşmektedir. Yavlı su kenarından oynarken arka-daşı ona vurur Yavlı ona vuracak bir şey bulamayınca yerde bulduğu dut ağacını arka-daşının boynuna vurur ve koparır. Bu olayı işiten beyler: Senin adın Yavlı idi bundan sonra sana Kanlı Yavlı” diye ad koymak gerek diyerek Yavlı’nın adının önüne “Kanlı” sıfatını getirmişlerdir.

Yukarıda bahsi geçen kavim ve boy adlarının verililişi dışında lakap olarak verildiği tespit edilen bazı isimler de yer almaktadır. Bu adlardan bazıları Becene (İt Becene), Bidadger (Zalim) gibi isimlerdir. Halk kendisine zulüm eden, kötülük eden kişi ya da boyları tanımlarken kötü anlam çağrıştıran benzetmelere yer vermişlerdir. Şecere-i Terakime’de Şahmelik’in han olduğu bahsinde büyüyüp güçlendikten sonra halka zulüm etmesinden bahsedilmiştir. Şahmelik’in milletin karısına kızına bakan birisi olduğu ifade edilmiştir. Bu sebepten dolayı da halk kendisine “zalim” anlamına ge-len “Bidadger” adını vermiştir. Yine eserin devamında Enkeş adlı Bey’in hanımının Becene şehrinin beyi tarafından esir edilmesi, onun namusuna leke sürülmesi ve düş-mandan çocuk doğurması bahsi ele alınmıştır. Enkeş’in karısı erkek çocuk doğurur ve

o çocuğa iyi gözle bakmazlar. Adını da İt Beceneden oldu diye “İrek” koyarlar. Türk dilinde İrek-Sirek demek it demektir diye de açıklama yapılmaktadır. Kötü olay, hadise vb. durumlarda toplum bunu kabul etmez ve onlar için kötü çağrışım yapan isimler kullanılır.

Sonuç

Türkler uzun yıllar bozkırda göçebe bir toplum olarak yaşamışlardır. Göçebelikle birlikte Türklerde yazılı gelenek ile tanışma geç olmuştur. Sözlü gelenek ve sözlü gelenek ürünleri bakımından zengin bir kültür ortaya çıkmıştır. Mitler, destanlar, efsaneler vb. kültür ürünleri sözlü gelenekten yazılı geleneğe aktarılarak günümüze kadar getirilmiştir. Bahsi gecen sözlü geleneğin bir icrası ve icra ortamı bulunmaktadır. Bu gelenek içerisinde yer alan şecere ve şecere anlatma geleneği de önemli bir yer almaktadır. Bu gelenek içerisinde yer alan bilgiler tarihi birer vesika niteliğinde olup bizlere milletlerin kökenleri hakkında geniş bilgiler sunmaktadır.

Ebulgazi tarafından nakledilen Şecere-i Terakime adlı eser sözlü Oğuznamecilik geleneğinin önemli anlatıları arasındadır. Ebul Gazi Şecere-i Terakime adlı eserinde Türkmen boylarının adlarını zikrederek boy adlarının anlamı ve kullandıkları tamgalar ile ilgili de bilgiler aktarmaktadır. Bununla beraber bazı kişi adları ve boy adlarının verilmesi ile ilgili de açıklamalar yapmaktadır. Kişi ya da boylar ad alırken yaptıkları kahramanlıklar, kişisel özellikler, kabiliyetler ve doğanın insan üzerindeki etkilerinden hareketle adlar almışlardır. Göçebe toplum doğanın bir parçasıdır. İnsan doğayla bütünleşmek, onu anlamak ona göre tavır sergilemek zorundadır. Bu anlatılarda doğanın insan üzerindeki etkilerine Türklerin doğaya karşı aldıkları tavır ve tepkiye ve bunların yansımalarına tanıklık etmiş oluyoruz. Bahsi geçen isimler rastlantısal olarak değil beceri ve kabiliyetin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Oğuz Han kendisine ve halkına faydalı beylere onlara yakışır isimler vererek onurlandırmıştır. Bununla beraber kötü işler yapan, insanlara ve topluma kötülüğü olan kişi ya da boylara da kötü ya da olumsuz anlam çağrıştıran isimler verilmiştir.

Kaynakça

- BAYBURTLUOĞLU, Hasan (2019), *Orta Çağ'da Toharistan Bölgesinde Halaçlar*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- ÇANDARLIOĞLU, Gülçin. (2004). *Uygur Devletleri Tarihi ve Kültürü*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- DOĞRU, İlknur, (2020), *Türk Kültüründe Ad Koyma Olgusu ve İlgili İnanışlar*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- ERGİN, Muharrem, (1974), (Şecere-i Terakime) *Türklerin Soy Kütüğü- Ebülğazi Bahadır Han*, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser Dizisi.
- ERGÜN, Hidayet, (2021), “*Kazak Türklerinin Destanlarındaki Dağ Adları Üzerine Bir Araştırma*”, 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, 10, 8: 783-797.
- KİBAR, Osman, (2005), *Türk Kültüründe Ad Verme ve Kişi Adları Üzerine Bir Tasnif Denemesi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Örnek, Sedat, Veyis, (1973), “*Budunbilim Terimleri Sözlüğü*”, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- POLAT, Kemal ve G.DÜZGÜN, Fahriye, (2019), *Taşova ve Çevresinde Ad Verme Geleneği ve “Satılmış” Adı*, Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 6, 8: 196-207.
- SALMAN, Hüseyin, (2001), “*KARLUKLAR- Orta Asya Tarihinde Önemli Roller Oynayan Bir Türk Boyu*”, İslam Ansiklopedisi, Ankara.
- Şahin, İbrahim, (2016), “*Adbilim*”, Ankara: Pegen Akademi Yayınları.
- TAŞAĞIL, Ahmet, (2020), “*Kanglı (Kao- Ch'e) Boyları Hakkında Bir Değerlendirme*”, Tarih Dergisi- Turkish Journal of History, 71, 51-66, İstanbul.
- TAŞAĞIL, Ahmet, (2025), “*Uygurlar- İslam Öncesi Dönemde Büyük Bir Kağanlık Kuran Türk Boyu*”, Atatürk Araştırma Merkezi Türk Dünyası Ansiklopedisi, Ankara.
- TDK (2011), “Ad”, *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TOGAN, Zeki Velidi (1982), *Oğuz Destanı, Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlili*, İstanbul: Enderun Yayınları.
- UCA, Alaattin, (2004), “*Türk Toplumunda Ad Verme Geleneği*” A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 23: 145.
- YEŞİL, Yılmaz ve Ergün, Hidayet, (2021), “*Kazak Yer Adlarının Oluşumunda Efsanelerin Rolü*”, 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, 10: 429-446, Ankara
- YEŞİL, Y. (2014). *Türk Dünyası'nda Doğum Sırasında Gerçekleştirilen Ritüeller*. 21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum, 2(6), 155-162.

- YEŞİLDAL, Ü. Y. (2018). “*Atalar Kültüne Dair İnanmaların Türklerin Ad Verme İnanç ve Gelenekleri Üzerindeki Tesiri*”, Milli Folklor, 2018, Yıl 30, Sayı 119. Ss. 48-59.
- YILDIRIM, Seyfullah, (2015), “*Türkistan’dan Anadolu’ya Bir Tip ve Bir Masalın Seyahati: Jalmavız Kempirden Congalaz Karısına*” Turkish Studies, 10, 1231-1274, Ankara.
- YILDIRIM, S and Topay M. (2022). “*Perception of Turks and Common Ancestor in Kazakh Genealogy*.” bilig, no. 100, pp. 37-58.

Extended Abstract

Throughout history, the knowledge and transmission of lineage have been regarded as a cultural necessity in many societies, particularly among Turkic communities. This endeavor holds great significance for individuals in terms of understanding their historical identity and fostering a sense of belonging. The nomadic lifestyle of the Turks enabled them to carry their cultural imprints to the regions they migrated to, while also leading to reciprocal influences from those regions. One of the most striking examples of this mutual interaction is the practice of name-giving. Place names, personal names, and tribal names have served as crucial tools for both cultural continuity and the construction of identity. These pieces of information have been passed down to future generations through oral and written cultural products.

Genealogy writing, or *şecerecilik*, is a tradition that emerged in Turkish culture to document and preserve historical origins. This practice functions as a powerful tool not only for shaping individual identity but also for sustaining collective memory. In this context, *Shajara-i Tarākima* stands out as both a historical and literary work. Authored by Abu'l-Ghazi Bahadur Khan, the text explores in detail the origins, social structure, and cultural practices of the Oghuz tribes. It is not merely a historical narrative, but also serves as a manifesto of identity and belonging.

Abu'l-Ghazi Bahadur Khan, a descendant of Genghis Khan, was both a political leader and an intellectual figure. Although he described himself as a historian and writer and claimed to have composed *Shajara-i Tarākima* in plain Turkish, the text exhibits clear influences from Arabic and Persian. In preparing his work, he drew upon sources such as Rashid al-Din's *Jami' al-Tawarikh* as well as oral Turkmen traditions. According to Bahadur Khan, the primary reason for writing this genealogy was the dissatisfaction expressed by Turkmen tribal leaders, who noted inconsistencies among existing Oghuzname narratives. In response to these concerns, he crafted a historical account beginning with Adam and extending through the life of Oghuz Khan and his descendants.

One of the central themes of the work is the tradition of name-giving. Assigning a name is not merely an act of designation but a cultural marker. In their efforts to make sense of the world around them, humans have established order by naming entities. This practice forms the foundation of both individual and collective memory. Anthropological perspectives—such as those of Örnek (1974)—suggest that names possess a kind of mystical power, indicating that the act of naming is not just a linguistic necessity but also a social and psychological imperative.

Shajara-i Tarākima presents a wide array of name-giving practices. Beginning with religiously rooted narratives such as the naming of Adam, the text elaborates on the stories behind the names given to various tribes and individuals. These accounts shed light on both the cultural and symbolic functions of the name-giving tradition.

Name-Giving Practices Through Examples:

The Name “Uygur”: In the work, the name “Uygur” is explained through the story of those who left Kara Khan and clung to Oghuz Khan for protection. The term Uygur is interpreted as meaning “one who clings,” “one who complies,” or “one who seeks

refuge.” This suggests that the origins of names often lie in symbolic representations of physical or emotional behaviors.

The Name “Kanglı”: The name Kanglı is associated with the “kank” sound produced during the construction of a cart. This tribal name was thus formed through a combination of technical skill (cart-making) and sound symbolism, reflecting how practical innovations could influence the naming of a group.

The Name “Kipchak”: The name Kipchak originates from the story of a warrior’s widow who gave birth to her child inside the hollow of a tree. The term Kipchak itself means “hollow tree.” This narrative illustrates how geographical and environmental conditions played a significant role in the naming process.

The Name “Karluk”: The Karluks were soldiers who, during a harsh winter campaign, remained behind and took shelter in a cave. After emerging once the snow had melted, they were given the name Karluk, meaning “snow pile.” This example demonstrates how natural phenomena served as a strong thematic basis for naming.

The Name “Kalaç” (Halaç): This name appears in two distinct versions. In one account, it is linked to a soldier who is ordered to stay behind and open the door of a house during a campaign. In another version, the name is associated with a man who catches a pheasant to feed his wife so she can produce milk for their newborn, causing a delay in his return. In both cases, the name is tied to a task or a deviation from social expectation.

The Name “Türkmen”: The term Türkmen is said to derive from the word Türkmanend, meaning “resembling a Turk.” Over generations, physical differences began to emerge, and this newly formed group came to be known as Türkmen. This narrative reflects how ethnic identities can evolve and differentiate over time.

The Name “Tuman”: Tuman received his name because he was born on a foggy (dumanlı) day. Dede Korkut, who was asked to name the child, justified the name by referencing both the atmospheric condition and a symbolic hope: just as fog eventually clears and gives way to sunlight, the child would bring brightness after a period of darkness. This example illustrates the connection between names and psychological or metaphorical representations.

The Name “Kanlı Yavlı”: The name Kanlı Yavlı (“Bloody Yavlı”) was given to a boy who accidentally killed his friend during play. Originally named Yavlı, his name was altered in response to this tragic event. This case clearly reflects how social reaction and moral judgment can influence naming practices.

These examples demonstrate that names were not assigned randomly; rather, a variety of factors such as an individual’s heroism, talents, environment, and social context played a role in the naming process. Oghuz Khan honored those who were useful and virtuous by granting them meaningful names, while those who harmed the community were given derogatory nicknames. This reveals that the practice of name-giving functioned as a form of social reward-and-punishment mechanism.

The text also includes nicknames with negative connotations. Names such as İt Becene (“Dog Becene”) and Bidadger (“Tyrant”) serve as expressions of moral

deviation, oppression, or cruelty, functioning as markers of social exclusion. Such labels play an important role in recording societal disapproval within collective memory, serving as cautionary examples for future generations.

Shajara-i Tarākima is a historical source that explains the Turkish name-giving tradition on both individual and collective levels, enriched with numerous illustrative examples. In addition to being one of the strongest written representations of the Oghuzname tradition, Abu'l-Ghazi Bahadur Khan's work provides a valuable foundation for onomastic (name studies) research. In a society where nomadic life and the human-nature relationship are deeply intertwined, names emerge not merely as identifiers for individuals but as culturally loaded symbols that fulfill important social functions.

In this context, Shajara-i Tarākima is not merely a genealogical text; it is a work that encodes elements of cultural identity, historical consciousness, and social structure. It stands as a unique source in demonstrating that the Turkish naming tradition is built upon a multilayered foundation encompassing heroism, nature, moral values, and social belonging.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale edebiyat sahasına aittir.

Çatışma Beyanı

Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile arasında mali çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Ethics Committee Permission

Ethics committee permission is not required for this study. No research has been conducted on any living creature (human and animal). The article belongs to the field of literature.

Deconfliction Statement

The author of the article declares that there is no conflict of financial interest between him and any institution, organization, person related to this study.

Support and Thanks

Support was not received from any institution or organization in the study.